

ØKT UTTAK AV AFP I PRIVAT SEKTOR^{1,2}

Av Atle Fremming Bjørnstad

Sammendrag

AFP-ordningen i privat sektor ble fra 2011 lagt om fra en tidligpensjonsordning til et livsvarig tillegg til alderspensjon fra folketrygden. Andelen som tar ut AFP ved første mulighet har etter dette økt vesentlig. Åtte av ti av de som har mulighet til det mottar nå AFP ved 63 års alder. Det er en økning fra rundt seks av ti i 2009.

Andelen som tar ut AFP og samtidig slutter i jobb har imidlertid gått kraftig ned. Mens det før 2011 årlig var rundt 40–50 prosent som hadde tatt ut AFP og sluttet i arbeid som 63-åring, har andelen falt til 20–30 prosent i perioden 2012–2015. AFP-reformen har dermed nådd målsettingen om å støtte opp under pensjonsreformen og bidra til økt sysselsetting blant seniorer.

Den opprinnelige målgruppen for AFP var personer med lange yrkeskarrierer og fysisk krevende jobber. Vi finner imidlertid ikke at næringer med antatt tungt fysisk arbeid peker seg ut ved at spesielt mange AFP-mottakere slutter i arbeid. Det er mange som tar ut AFP tidlig i industrien og innen bygg- og anleggsvirksomhet, men det er samtidig relativt få som slutter i arbeid. Mediebransjen og finansnæringen peker seg derimot ut som næringer der spesielt mange kombinerer AFP-uttak med avgang fra arbeidslivet. Det tyder på at uttak av AFP som ledd i avgang fra arbeidslivet skjer særlig hyppig i næringer som er preget av omstilling og nedbemanning.

.....
¹ Undersøkelsen er bestilt og finansiert av Arbeids- og sosialdepartementet.

² Ole Christian Lien har bidratt vesentlig til metode, databehandling og analyse.

Innledning

Avtalefestet pensjon (AFP) er en tariffbasert pensjonsordning som omfatter arbeidstakere i virksomheter som har avtale om AFP. Ordningen omfatter alle ansatte i offentlig sektor og om lag halvparten av de ansatte i privat sektor, men det er store forskjeller i hvordan ordningene er innrettet i de to sektorene.

AFP-ordningen i privat sektor ble reformert fra 2011 som en tilpasning til ny alderspensjon. Pensjonsreformen gjorde det mulig å jobbe ved siden av uttak av pensjon og samtidig ble det mulig å ta ut alderspensjon fra fylte 62 år. Ny AFP i privat sektor gis som et tillegg til alderspensjon fra folketrygden.

Etter innføringen av ny AFP i privat sektor i 2011, kan AFP-ordningene i offentlig og privat sektor betraktes som to helt ulike ordninger. AFP i offentlig sektor er en tidligpensjonsordning for personer i alderen 62–66 år. Ettersom årlig pensjon ikke øker med uttaksalderen, gjelder det strenge avkortingsregler når pensjonen kombineres med fortsatt arbeid. AFP i privat sektor blir derimot gitt som et livsvarig tillegg til fleksibel alderspensjon fra folketrygden og avkortes ikke mot inntekt. Artikkelen omhandler i hovedsak AFP i privat sektor, og formålet er å beskrive utviklingstrekk og effekter i etterkant av AFP-reformen fra 2011.

AFP i offentlig sektor har i liten grad blitt endret som følge av pensjonsreformen og brukes derfor som et sammenligningsgrunnlag. Vi viser utviklingen over tid i privat og offentlig sektor, før og etter pensjonsreformen. Artikkelen vil særlig omhandle hvor mange og hvem som benytter seg av AFP-ordningen. Dette illustrerer vi med uttaksrater før og etter 2011 i offentlig og privat sektor. I tillegg til å se på forskjeller i bruk av AFP-ordningene etter sektor, undersøker vi også forskjeller etter kjønn, årskull og alder.

Et viktig spørsmål i artikkelen er om AFP-reformen har ført til at flere fortsetter i arbeid. Ny AFP i privat sektor kan fritt kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen blir redusert. I gammel AFP i privat sektor var det begrensede muligheter til å kombinere uttak av AFP med fortsatt arbeid. Arbeidsinntekt over 15 000 kroner ga en reduksjon i ytelsen, slik at pensjonisten ville ha lite igjen for å fortsette i arbeid. I

offentlig AFP er det fortsatt omtrent tilsvarende regler for avkorting mot arbeidsinntekt som i gammel AFP i privat sektor. Vi har undersøkt konsekvensene av dette ved å se på utviklingen i andelen som kombinerer AFP med arbeid, og i hvilken grad uttak av AFP også innebærer at den enkelte trer ut av arbeidslivet.

Et annet poeng for analysen er å se om AFP fortsatt blir brukt av de antatte målgruppene. Ifølge AFP-utvalget (2008) var den opprinnelige målgruppen for ordningen tradisjonelle «slitere»; personer med lange yrkeskarrierer og fysisk krevende jobber. Hvem som kan karakteriseres som slitere er vanskelig å definere presist. Vi har valgt å benytte både yrke og næring for å undersøke i hvilken grad ordningen har nådd de som i utgangspunktet var ansett som målgruppen. Vi har imidlertid ikke gått inn på hvor lang yrkeskarriere den enkelte har hatt. Mye av hensikten med AFP-reformen i privat sektor var at ordningen skulle gi bedre insentiver til arbeid og samtidig sikre muligheten til tidligpensjon for utsatte grupper, og vi ser derfor på yrkestilknytningen for personer som har startet uttak av AFP.

Partene i arbeidslivet skal i 2017 evaluere ny AFP i privat sektor for å undersøke om ordningen har fungert etter hensikten, og denne artikkelen er et bidrag til dette (Ot. Prop 111 (2008–2009)).

Økt antall mottakere av AFP i privat sektor

Antall mottakere av AFP i privat sektor har økt betydelig fra 2000 til 2015 (figur 1). Gammel AFP i privat sektor var for mottakere i alderen 62–67 år. I årene før innføringen av ny AFP i privat sektor i 2011 bidro demografien til en vekst i antall mottakere. Og som vi kommer tilbake til senere, bidro finanskrisen til at flere tok ut AFP i 2009 og 2010. Antall mottakere av gammel AFP nådde en topp på nesten 30 000 i 2010.

2010 var også det siste året det var mulig å starte uttak etter gammel ordning. Vi anslår at om lag 2 000 flere enn normalt derfor tok ut AFP i desember 2010. Tidsfristen for å ta ut gammel AFP kan også ha ført til at flere tok ut AFP tidligere på året. Etter 2010 var det ikke lenger mulig å ta ut AFP etter den gamle ordnin-

Regelverk AFP

Vilkårene for gammel og ny AFP i privat sektor og AFP i offentlig sektor har mange fellestrekk. For alle ordningene gjelder blant annet særskilte krav til tidligere yrkesaktivitet i virksomheter som er tilknyttet den aktuelle AFP-ordningen. I motsetning til for tjenestepensjoner må man også fortsatt være i arbeid i virksomheten på uttakstidspunktet. Detaljene omkring disse vilkårene varierer en del mellom de ulike ordningene.

Det er ingen vilkår som knytter seg til helse for uttak av AFP.

AFP i privat sektor – gammel ordning

AFP-ordningen ble innført 1. januar 1989 som tidligpensjonsordning med aldersgrense 66 år etter forhandlinger mellom LO og NHO (tidligere NAF). Senere ble pensjonsalderen gradvis senket til 62 år og ordningen ble samtidig utvidet til å dekke flere grupper. Personer som mottok AFP gikk over på alderspensjon fra fylte 67 år.

Fra 1997 var det tre ulike AFP-ordninger for privat sektor: LO/NHO-ordningen, AFP-ordningen for Finansnæringen og AFP-ordningen for arbeidsgiverforeningen Spekter. Alle tre hadde bortimot identisk regelverk når det gjaldt vilkår og beregningsregler. AFP kunne ikke kombineres med alderspensjon, uføretrygd, gjenlevendepensjon eller arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Ytelsen tilsvarte det pensjonisten ville fått i alderspensjon fra folketrygden hvis vedkommende hadde fortsatt i arbeid til 67 års alder. Pensjonen ble ikke levealdersjustert.

Muligheten til å kombinere AFP med arbeid uten at det førte til en reduksjon i utbetalt ytelse var svært begrenset. En årlig arbeidsinntekt over toleransebeløpet på 15 000 kroner medførte en reduksjon i ytelsen med samme prosent som arbeidsinntekten utgjorde av tidligere inntekt. Tidligere inntekt ble definert som gjennomsnittet av de tre beste årene i de fem siste ligningsårene året før uttak av AFP. Ved inntekt over 15 000 kroner ble ytelsen redusert mot all inntekt, inkludert de første 15 000 kronene.

De siste som kunne motta AFP etter gamle regler i privat sektor var de som fylte 62 år før 1. desember 2010.

2015 var det siste året med mottakere av gammel AFP i privat sektor. Dette var året da mottakere født i 1948 fylte 67 år.

Ordningen ble administrert av NAV i samarbeid med de tre AFP-ordningene.

Offentlig AFP

Offentlig AFP er en tidligpensjonsordning for offentlig ansatte i alderen fra 62 år til 67 år, som i stor grad ligner på den gamle AFP-ordningen i offentlig sektor.

For mottakere i alderen 62–64 år beregnes offentlig AFP bortimot identisk som den gamle AFP-ordningen i privat sektor. For mottakere i alderen 65–67 år kan offentlig AFP beregnes som offentlig tjenestepensjon dersom det gir et gunstigere resultat (ved full tjenestetid vil pensjonen da tilsvare om lag 66 prosent av sluttlønn).

Også for offentlig AFP gjelder strenge regler for å kombinere pensjonen med arbeidsinntekt. Reglene er i all hovedsak de samme som tidligere gjaldt for AFP i privat sektor (med noen forskjeller for mottakere over 65 år).

AFP i privat sektor – ny ordning

AFP i privat sektor ble endret fra 1. januar 2011 som en tilpasning til ny alderspensjon fra folketrygden. Den nye ordningen kom i stand som følge av forhandlinger mellom Landsorganisasjonen (LO) og Næringslivets hovedorganisasjon (NHO) med bidrag fra daværende regjering våren 2008 (AFP-utvalget 2008).

Ny AFP blir gitt som et tillegg til alderspensjon i folketrygden, og det er en forutsetning for å ta ut ny AFP at man også mottar alderspensjon. På samme måte som for alderspensjon avkortes ikke AFP-tillegget som følge av arbeidsinntekt. Videre blir ny AFP levealdersjustert slik at ytelsen vil reduseres hvis levealderen øker og arbeidstakeren ikke forlenger sin yrkeskarriere og utsetter tidspunktet for uttak.

Som en del av den nye AFP-ordningen ble det innført et livsvarig kompensasjonstillegg for årskullene 1944–1962. Dette skulle delvis kompensere for levealdersjusteringen. Bakgrunnen er at disse årskullene hadde kort tid til å tilpasse seg pensjonsreformen gjennom å jobbe lenger, og at det var vanskeligere å øke sin pensjonsopptjening med de gamle opptjeningsreglene for alderspensjon.

1944-kullet er det eldste kullet som er omfattet av ny AFP. Årskullene 1944–1948 kunne velge mellom gammel og ny AFP, avhengig av om de valgte å ta ut AFP før eller etter 1. januar 2011. 1949-kullet er det første kullet der alle er omfattet av ny AFP, og det første som kunne ta ut ny AFP fra 62 år. For å ta ut ny AFP i privat sektor, gjelder en rekke individuelle kriterier. Enkelte av disse må være oppfylt ved 62 år, mens andre må være oppfylt fra uttakstidspunktet. Vilkaene gjelder i stor grad nåværende og tidligere yrkesaktivitet. Se www.afp.no for mer informasjon.

Beregning og regulering

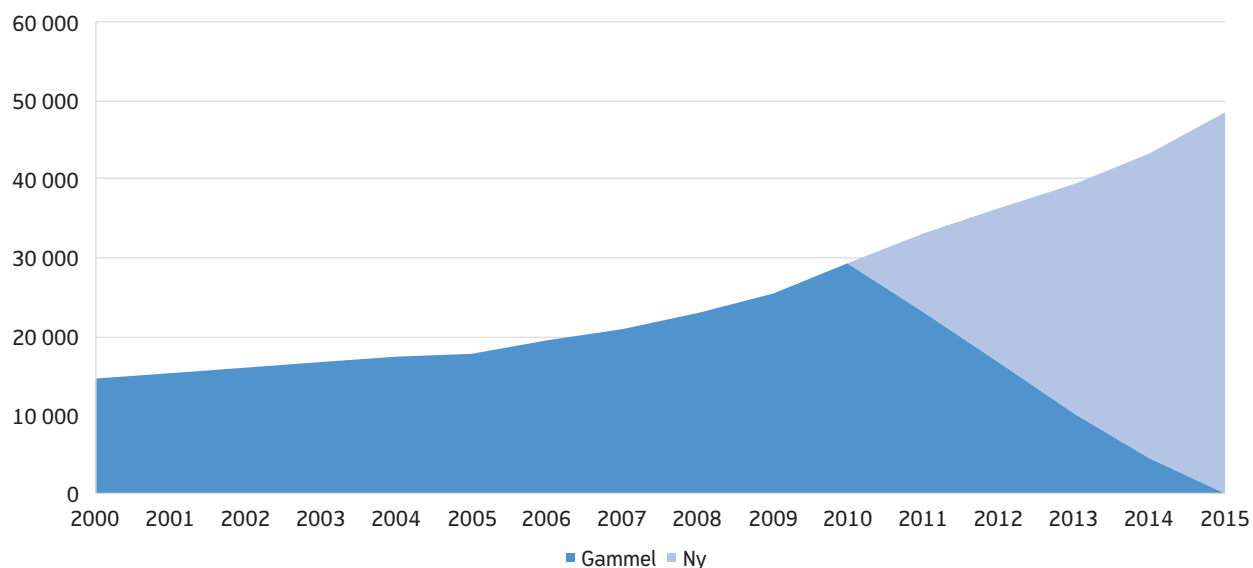
Ny AFP i privat sektor gis som et tillegg til alderspensjon. Første uttaksmulighet er fra måneden etter fylte 62 år. Ny AFP er i motsetning til i gammel AFP livsvarig. Tillegget består av tre komponenter: Livsvarig AFP, kronetillegg og kompensasjonstillegg.

Livsvarig AFP gis på bakgrunn av pensjonsgivende inntekt og annen pensjonsopptjening. Det gis ikke opptjening for inntekt over 7,1 G, tilsvarende reglene for alderspensjonen i folketrygden. Årlig pensjon blir beregnet ut fra 0,314 prosent av den pensjonsgivende inntekten og blir i tillegg justert for forventet gjenstående levealder på uttakstidspunktet. For livsvarig AFP gjelder tilsvarende reguleringsregler som for alderspensjonen. Det innebærer at ytelsen blir regulert med lønnsvekst og deretter fratrukket 0,75 prosent.

Kronetillegget gis bare til personer som tar ut AFP før 67 års alder og gis tidsbegrenset frem til mottakeren fyller 67 år. Tillegget er et fast årlig beløp på 19 200 kroner som ikke blir regulert. Ved uttak før 67 år blir livsvarig AFP satt ned tilsvarende nåverdien av kronetillegget. Kompensasjonstillegget gis fullt ut for årskullene 1949 til 1953, og fases gradvis ut over årskullene 1954 – 1962, samtidig med utfasingen av opptjeningsmodellen i det gamle regelverket for alderspensjon. Fra 1963-kullet vil tillegget være helt utfaset.

Staten dekker utgiftene til det såkalte kompensasjonstillegget fullt ut, og i tillegg en tredjedel av de øvrige utgiftene til AFP i privat sektor. Resten av utgiftene dekkes av bedriftene.

Figur 1. AFP-mottakere etter gammel og ny ordning i privat sektor. Antall ved utgangen av året

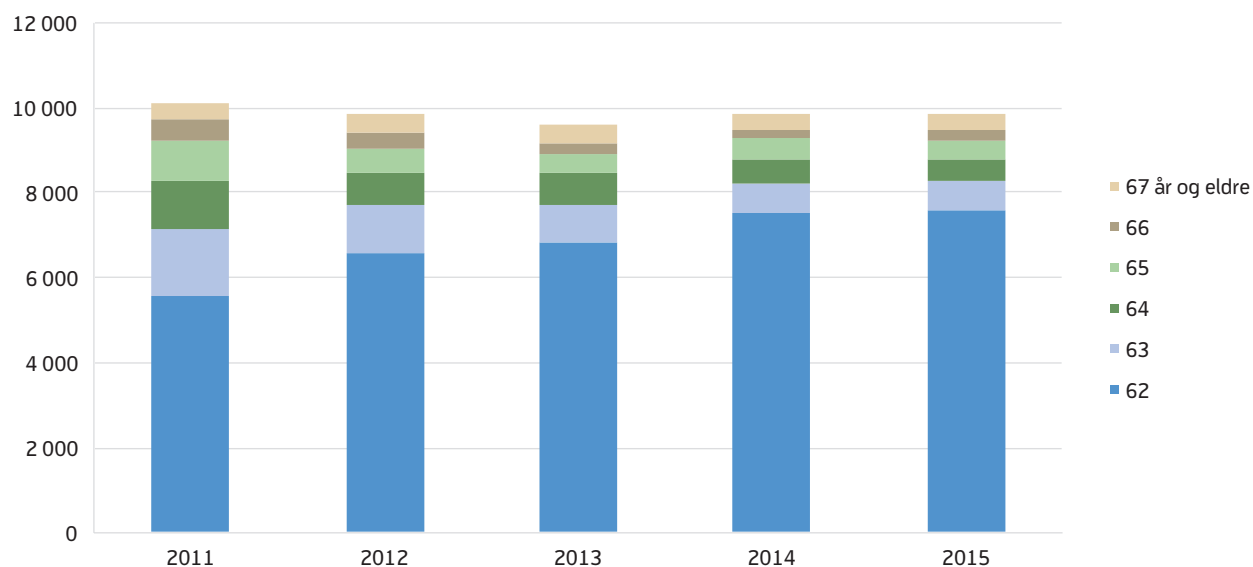

Kilde: NAV

gen, og ordningen ble gradvis utfaset ettersom mottakerne nådde den øvre aldersgrensen på 67 år og gikk over på alderspensjon. Ved utgangen av 2015 var det ikke lenger mottakere av AFP i privat sektor etter gammel ordning.

Ny ordning i privat sektor ble innført i 2011. Siden ordningen er under innfasing har det vært en kraftig vekst i antall mottakere, som har økt med inntil 10 000 personer årlig i perioden 2011–2015. Veksten i antall mottakere ventes å fortsette i årene fremover, om enn i avtakende omfang, inntil ordningen antas å være fullt innfasert rundt 2050. Veksten i årene fremover

Figur 2. Antall nye mottakere av ny AFP i privat sektor etter alder

Kilde: NAV

skyldes i hovedsak at ordningen er livsvarig, og at det kun har gått fem år siden innføring av den nye ordningen. Mottakere fra 1949–kullet, som var det første kullet som kunne ta ut ny AFP i privat sektor fra fylte 62 år, var fortsatt kun 66 år ved utgangen av 2015.

De fleste velger å ta ut AFP fra 62 års alder (figur 2). I 2015 gjaldt dette 77 prosent av de nye mottakerne. Av nye mottakere i 2015 utgjorde kvinner 29 prosent. Blant kvinnene som startet uttaket i 2015 var i underkant av 70 prosent 62 år da uttaket startet, mens tilsvarende andel for menn var i overkant av 80 prosent.

Andelen som starter uttaket av AFP når de fyller 62 år har økt noe siden 2011. Det samme har blitt observert når det gjelder tidliguttak av alderspensjon. Spørreundersøkelser på dette feltet (Dahl og Galaasen 2013) viser at folk i stor grad begrunner tidliguttak med at de ønsker å nyte godt av pensjonen mens de ennå har god helse. Mange verdsetter også fleksibiliteten mellom forbruk og sparing som man får ved å ta ut pensjonen tidlig.

Antall mottakere i offentlig sektor er til sammenligning i overkant av 25 000 og har holdt seg stabilt på

dette nivået de senere årene. Siden AFP-ordningene i privat og offentlig sektor nå er svært forskjellige, gir en sammenligning av antall mottakere i privat og offentlig sektor begrenset mening.

Økte uttaksrater etter innføring av AFP i privat sektor

Mange velger å ta ut ny AFP i privat sektor ved første mulighet. Vi har valgt å illustrere dette ved å se på uttaksratene ved fylte 63 år (figur 3). Begrunnelsen for å se på uttaksratene ved fylte 63 år, istedenfor 62, er at mange av de som fyller 62 år mot slutten av året først vil velge å ta ut AFP fra årsskiftet det året de fyller 63 år. Alle tallene som viser uttaksrater gjelder ved utgangen av året.

I 2010, året før pensjonsreformen, var det et avvik på over 30 prosentpoeng mellom andelen som hadde tatt ut AFP i privat sektor og andelen i offentlig sektor.

Innføringen av ny AFP i privat sektor har ført til at mange flere tar ut AFP ved 62–63 års alder enn i gammel ordning. I motsetning til i gammel ordning må ikke pensjonisten slutte i jobb eller gå ned i stillings-

Datagrunnlag og metode for å anslå AFP-bedrifter og antall ansatte i AFP-bedriftene

NAV har gjennom administrative registre oversikt over hvor mange som til enhver tid mottar AFP i privat sektor. I offentlig sektor har vi benyttet et særskilt uttrekk.

Derimot har ikke NAV tilgang til noe register over AFP-virksomheter og deres ansatte og endringer i disse over tid. Vi har derfor identifisert hvilke bedrifter som hører inn under AFP-ordningene i privat og offentlig sektor, basert på en kobling mellom personer som mottar AFP i henholdsvis privat og offentlig sektor og hva som var deres siste kjente arbeidsforhold før uttaket. Vi har definert en AFP-bedrift som en bedrift der minst én ansatt har startet uttak av AFP i løpet av de siste fem årene. I tilfeller der flere bedrifter hører inn under samme foretak, har vi gruppert disse sammen og antatt at hele foretaket i så fall er medlem i AFP-ordningen.

Vi har brukt tall fra Aa-registeret/A-ordningen for ansatte i AFP-virksomheter ved 61 år for å identifisere hvem som kan ha rett til AFP. For at en person som jobbet i AFP-virksomhet ved 61 år skal anses å ha rett til AFP ved alder 62 år og over, har vi videre stilt som krav at vedkommende ikke mottar uføretrygd og enten fortsatt jobber i en AFP-virksomhet eller allerede har startet uttaket av AFP ved en gitt alder. Vi har i tillegg begrenset analysen til personer bosatt i Norge.

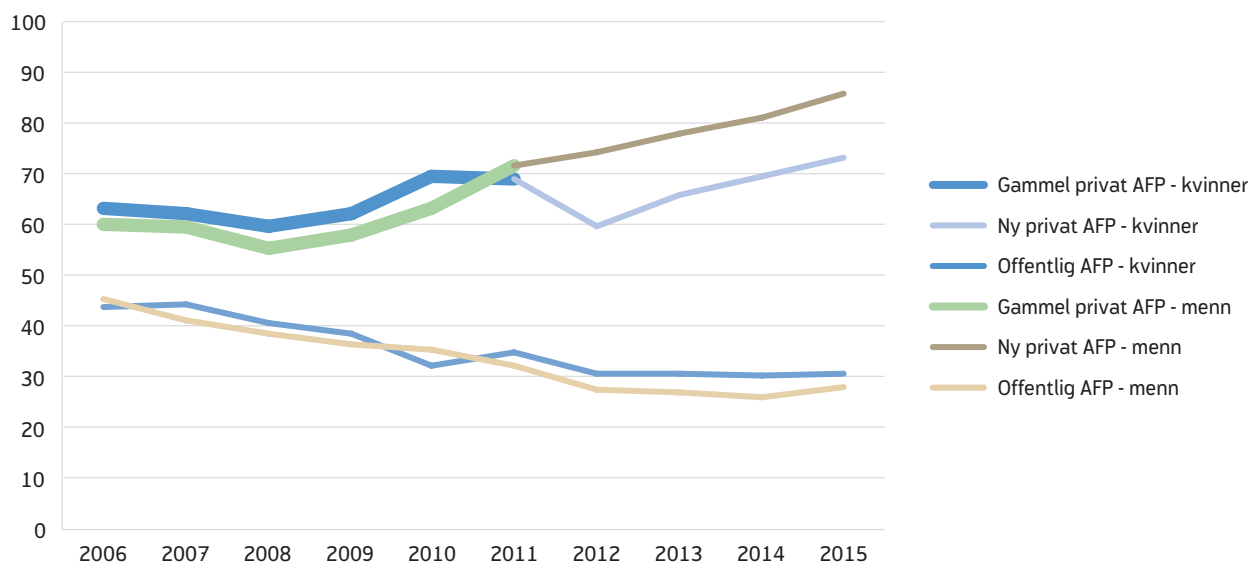
Vi har ikke korrigert for øvrige individuelle vilkår for AFP, ettersom dette dreier seg om mange vilkår som er kompliserte å ta høyde for og der datagrunnlaget også er vanskelig tilgjengelig. Analysen vil dermed overvurdere antallet som har rett til AFP noe.

Av de øvrige individuelle vilkårene viser det seg at kravet til tidligere ansiennitet i AFP-bedrifter er det kravet som oftest ikke er oppfylt (Lillevold & Partners AS 2016). Vilkåret om at man også må ta ut alderspensjon for å kunne starte uttak av AFP har liten effekt i praksis, ettersom det er tilstrekkelig å ta ut 20 prosent alderspensjon. Vi anslår at mellom 98 og 100 prosent av arbeidstakerne i AFP-virksomheter oppfyller retten til å ta ut 20 prosent alderspensjon sammen med AFP fra 62 år, gitt at de øvrige individuelle vilkårene er oppfylt.

Vi har beregnet uttaksrater for AFP definert som antall som mottar AFP dividert med antall som antas å ha rett til AFP og/eller som allerede mottar AFP. For å illustrere i hvilken grad den enkelte tar ut AFP for å kunne tre ut av arbeidslivet, har vi også beregnet hvor stor andel som har tatt ut AFP og samtidig sluttet helt i arbeid.

Analysen er basert på et datagrunnlag som dekker til og med utgangen av 2015.

Figur 3. Andel som har tatt ut AFP ved fylte 63 år, etter type AFP-ordning og kjønn. Prosent

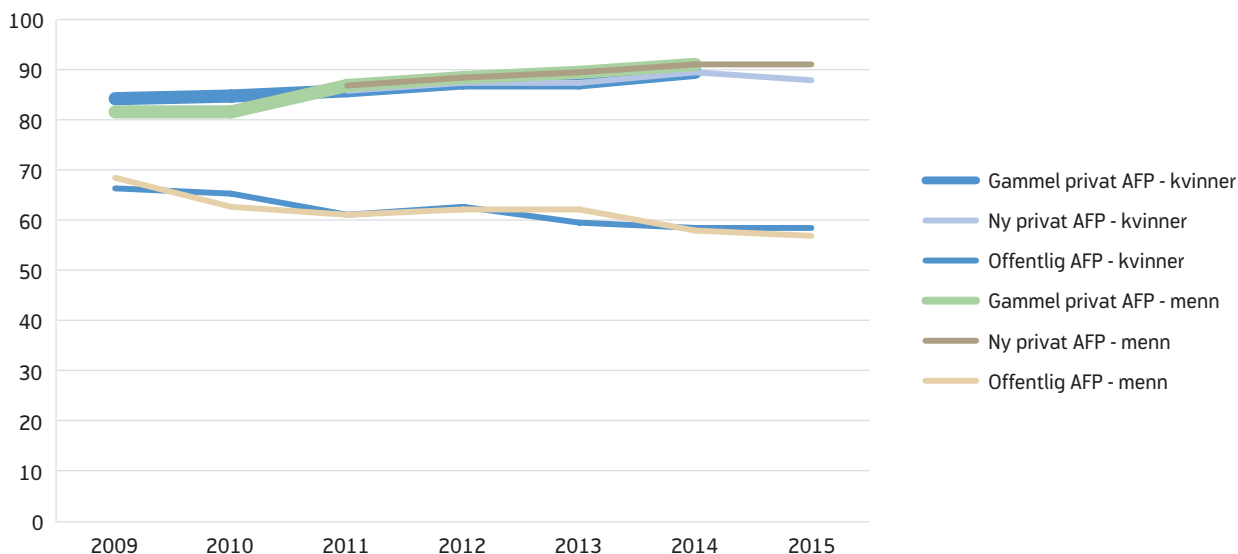
Kilde: NAV

andel for å kunne ta ut AFP. På den annen side vil utsatt uttak i ny ordning innebære en høyere årlig utbetaling, noe som kunne tale for at flere ventet.

At uttakssratene gikk ned i 2008 kan sees i sammenheng med den gode perioden på arbeidsmarkedet som vedvarte frem til slutten av 2008. Fra slutten av 2008

ble arbeidsmarkedet brått og kraftig forverret som følge av finanskrisen. Den negative utviklingen bidro til en økning i uttakssraten i 2009. Forhold på arbeidsmarkedet, og særlig at 2010 var siste mulighet til å ta ut gammel AFP, bidro til en ytterligere økning i uttakssraten dette året. Fra 2011 fikk 1948-kullet mulighet til å ta ut ny AFP.

Figur 4. Andel som har tatt ut AFP ved fylte 66 år, etter AFP-ordning og kjønn. Prosent

Kilde: NAV

Offentlig AFP er ikke tilpasset pensjonsreformen i og med at den i liten grad kan kombineres med arbeid uten en reduksjon i ytelsen. Arbeidsinsentivene i ordningen er klart svakere enn i den private ordningen.

I offentlig sektor var det en avtakende uttaksrate frem til 2012. Ettersom uttak av AFP her forutsetter at man slutter helt eller delvis i arbeid, illustrerer dette at det har vært en positiv utvikling i avgangsalderen i offentlig sektor. Siden 2012 har det vært en tilnærmet uendret andel med uttak.

I privat sektor har kvinner nå en vesentlig lavere uttaksrate enn menn (figur 3). I 2015 lå menns uttaksrate på 86 prosent, mens den for kvinner var på 73 prosent. Før 2011 var situasjonen omvendt.

Lavere uttaksrate for kvinner skyldes blant annet at de i gjennomsnitt har lavere pensjonsopptjening enn menn som følge av kortere yrkeskarrierer, større omfang av deltid og lavere inntekt. Selv om de fleste oppfyller vilkårene for uttak fra 62 år, kan det tenkes at kvinner i større grad enn menn derfor ønsker å utsette uttaket for å få en årlig pensjon som de anser tilstrekkelig til å leve av på lang sikt.

Ved fylte 66 år er uttaksratene i privat sektor på rundt 90 prosent, og kjønnsforskjellene er tilnærmet utlig-

net (figur 4). Vi ser at uttaksratene i privat sektor ved 66 år i liten grad har endret seg over tid. Den store forskjellen etter AFP-reformen i 2011 er dermed at mange flere starter uttaket av AFP allerede fra 62 års alder.

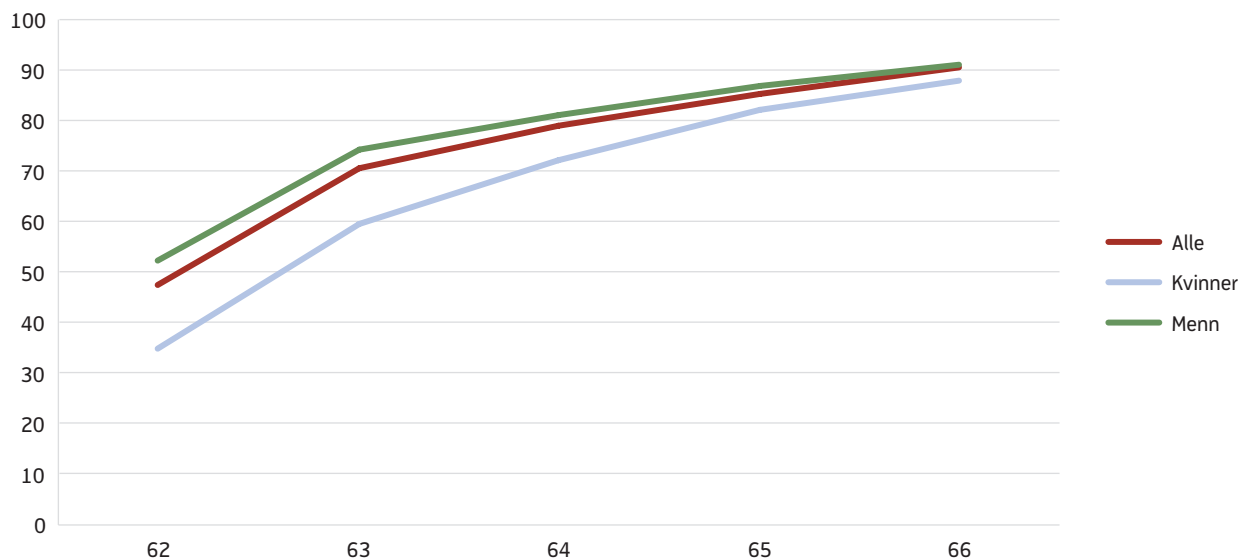
Ni av ti tar ut AFP før de fyller 67 år

1949-kullet ble 62 år i 2011, og var det første årskullet som kunne ta ut ny AFP i privat sektor fra 62 års alder. Vi kan så langt følge uttaksratene for dette årskullet til og med det året de fyller 66 år (figur 5). Ved 62 års alder er det en relativt stor forskjell mellom menn og kvinner, men med økt alder nærmer uttaksraten for kvinner seg menns uttaksrate. Ved 66 års alder har omtrent ni av ti startet uttaket av AFP.

Flere tar ut AFP, men klart færre slutter i jobb

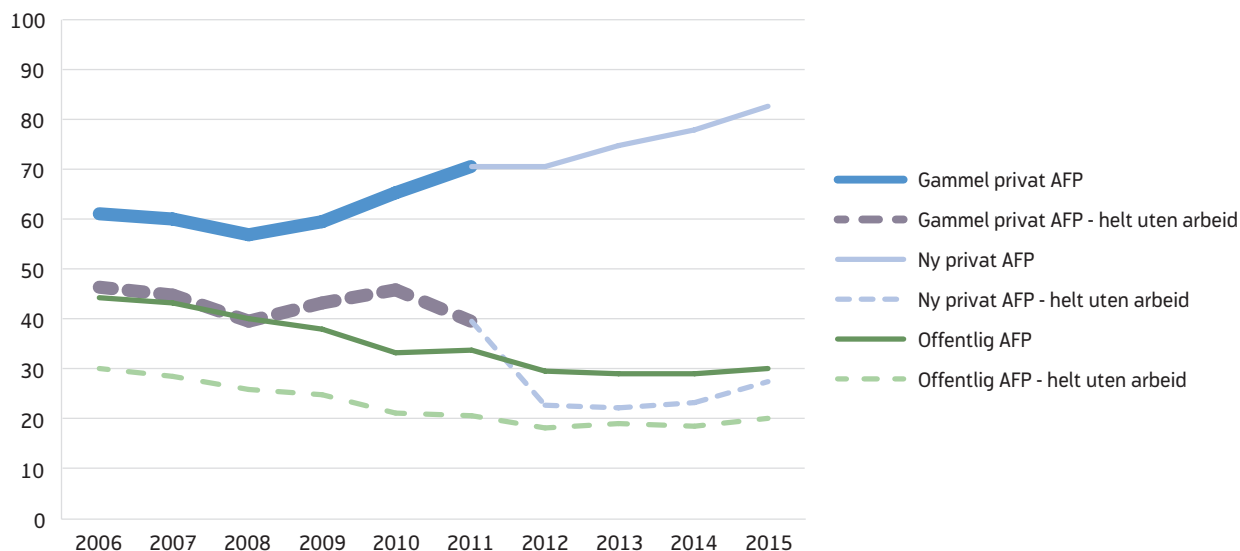
Hensikten med den opprinnelige AFP-ordningen var som tidligere nevnt at den skulle gi en mulighet til tidlig avgang fra arbeidslivet for personer med tungt fysisk arbeid og en lang yrkeskarriere bak seg. For å belyse om AFP-ordningen fortsatt blir brukt på denne måten, undersøker vi i hvilken grad de som mottar AFP ved 63 års alder samtidig har trukket seg helt ut av arbeidslivet.

Figur 5. Andel som har tatt ut AFP i privat sektor for 1949-kullet etter kjønn og alder. Prosent

Kilde: NAV

Figur 6. Andel som har tatt ut AFP ved fylte 63 år og andel som slutter helt i jobb, etter type AFP-ordning og år. Prosent

Kilde: NAV

Etter innføringen av ny AFP i privat sektor har uttakssratene ved fylte 63 år økt vesentlig (figur 6). Fra 2006 til 2015 har andelen økt med mer enn 20 prosentpoeng. Samtidig har innføringen av den nye ordningen medført at en vesentlig lavere andel trekker seg helt ut av arbeidslivet sammenlignet med gammel ordning. Dette er en forventet utvikling, som følger av hvordan regelverket er innrettet i de to ordningene. I gammel ordning hadde pensjonisten nokså lite igjen for å bli værende i arbeid på grunn av de strenge avkortingsreglene, mens ny AFP (og alderspensjon) fritt kan kombineres med arbeid, uten en reduksjon i ytelsen.

Fra 2006 til 2010 lå andelen som hadde startet uttak ved 63 års alder og samtidig sluttet helt i arbeid mellom 40 og 50 prosent. De økte andelenene i 2009 og 2010 kan sees i sammenheng med et svakere arbeidsmarked som følge av finanskrisen.

Som en følge av endringen av AFP i privat sektor, falt andelen som startet uttak og samtidig sluttet helt i jobb fra 2011. I perioden 2012–2014 har denne andelen ligget på noe over 20 prosent. I 2015 økte andelen noe igjen, til 27 prosent, trolig som følge av den pågående nedgangskonjunkturen som har bidratt til at arbeidsledigheten blant senioren har økt og at syssel-

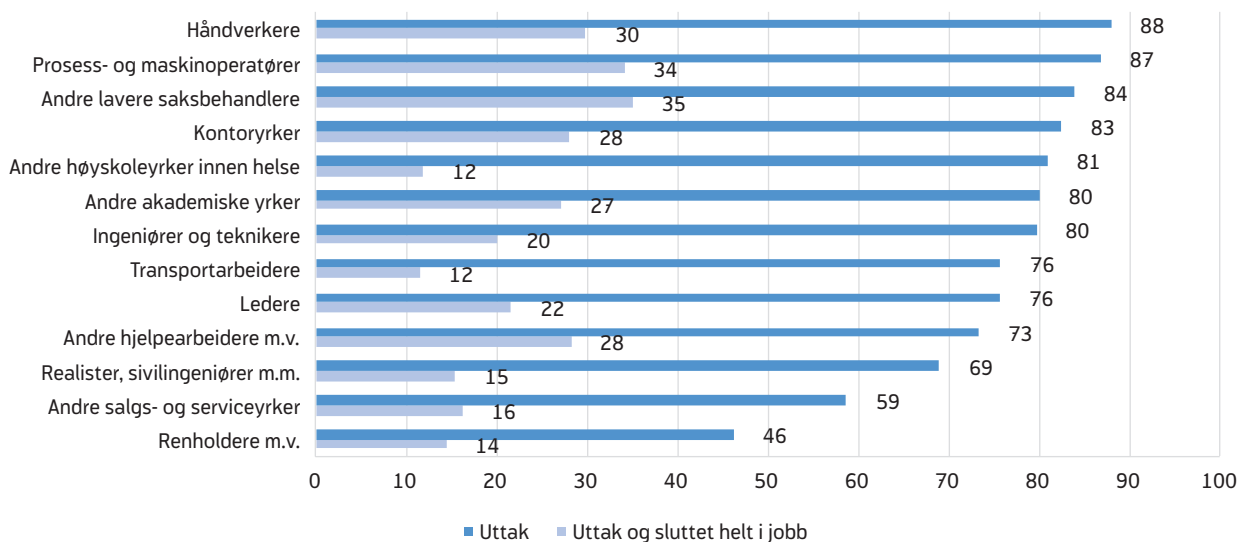
settingen samtidig har stagnert (Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 2016). Utviklingen fra 2014 til 2015 er riktignok noe usikker, ettersom omfattende endringer i datagrunnlaget for arbeidstakere ga et brudd i denne statistikken fra 2014 til 2015.

I offentlig sektor viste andelen med uttak ved 63 års alder en nedadgående trend fra 2006 til 2012, men har deretter vært tilnærmet uendret rundt 30 prosent. Siden ordningen i offentlig sektor ligner vesentlig på den gamle ordningen i privat sektor når det gjelder mulighetene for å kombinere arbeid med uttak av AFP, finner vi også her at en stor andel (66 prosent) av de som tok ut AFP sluttet helt i arbeid. Dette innebærer at kun en av tre forsetter i arbeid, og det vil da alltid være snakk om deltidsarbeid ettersom uttak av offentlig AFP forutsetter at man slutter helt eller delvis i jobb.

Håndverkere har høyest uttakssrate i privat sektor

I privat sektor er det vesentlige forskjeller i uttakssrater avhengig av yrkes- og næringsbakgrunn (se vedlegg for datagrunnlag). Vi har her lagt til grunn hvilken yrkes- og næringstilknytning de som har uttak av AFP ved fylte 63 år hadde da de var 61 år.

Figur 7. Andel som har tatt ut AFP i privat sektor ved fylte 63 år og andel som samtidig har sluttet helt i jobb, etter yrke. 2015. Prosent

Kilde: NAV

Blant håndverkere har nesten 9 av 10 tatt ut AFP ved 63 års alder, mens det blant renholdere er færre enn 5 av 10 som har startet uttaket (figur 7).

Yrkene med høyest og lavest uttakssrate avviker klart når det gjelder kjønnssammensetning. Blant håndverkere i AFP-bedrifter er kun tre prosent kvinner, mens tilsvarende andel blant renholdere er på 82 prosent. Renholdere og salgs- og serviceyrker (som er yrkesgruppen med nest lavest andel som har startet uttak), er yrker med et relativt lavt lønnsnivå og et høyt innslag av deltidsarbeid. Og selv om mange vil ha tilstrekkelig opptjening til å ta ut alderspensjon og AFP ved 62 år, kan det være slik at mange venter med uttak for å få en høyere årlig ytelse. Når det gjelder andelen av de med uttak som har sluttet helt i jobb, er det mindre forskjeller mellom de ulike yrkene. Denne andelen ligger på rundt en tredjedel for mange av yrkene som inngår.

Høyt uttak blant lærere og førskolelærere

Som tidligere vist er uttakssratene for offentlig AFP vesentlig lavere enn for ny AFP i privat sektor. Ved utgangen av 2015 hadde 82 prosent av de ansatte i AFP-virksomhet i privat sektor startet uttak av AFP

ved 63 års alder, mens uttakssraten i offentlige sektor var på 30 prosent.

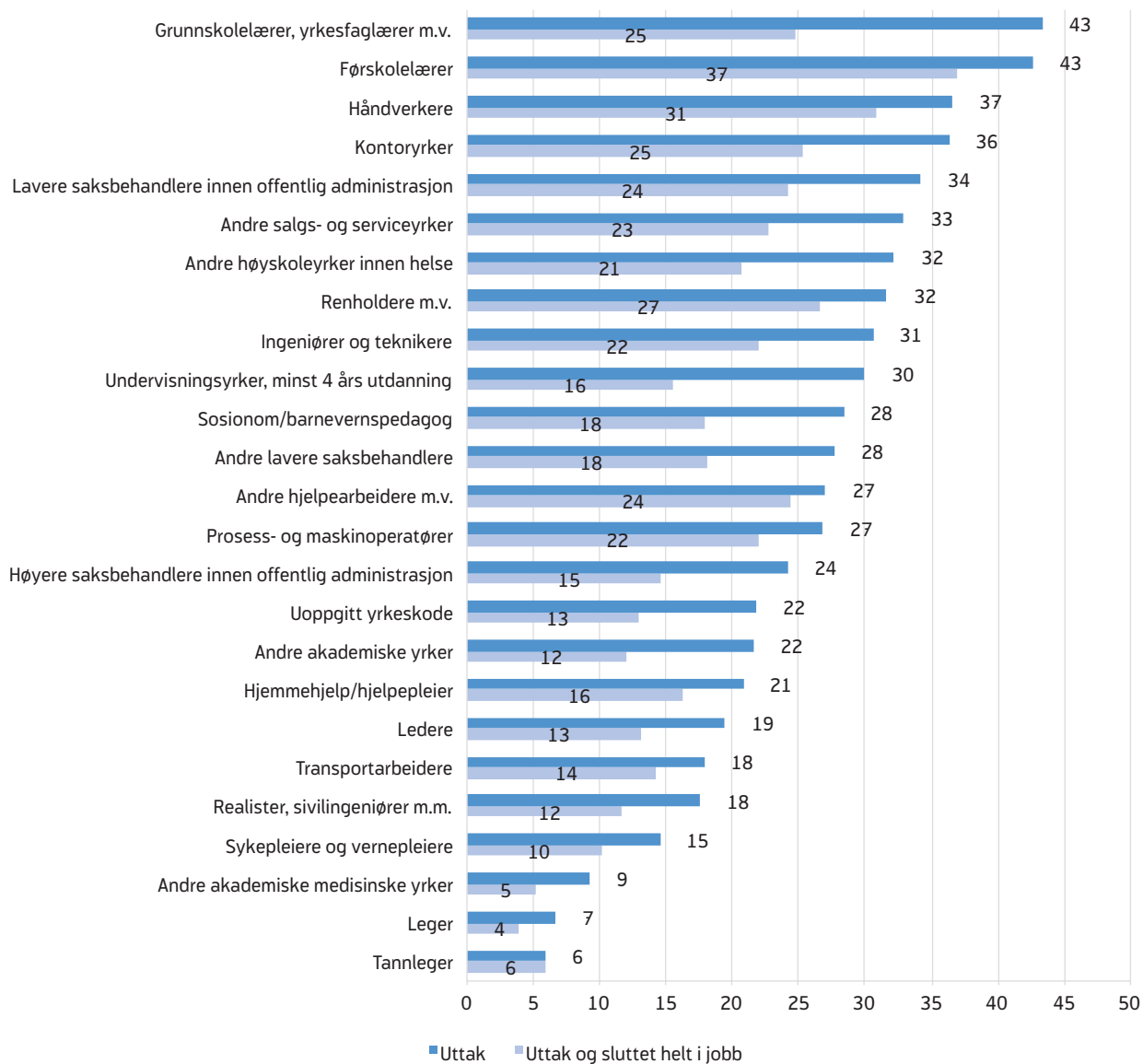
I offentlig sektor er det høyest uttakssrater ved 63 års alder for «grunnskolelærere, yrkesfaglærer m.v.» og førskolelærere (figur 8). I disse gruppene har over fire av ti startet uttaket ved 63 år. Blant førskolelærerne har nesten alle som har startet uttak av AFP samtidig sluttet helt i jobb, mens blant grunnskolelærere og yrkesfaglærere gjelder dette en av fire.

Det er store forskjeller mellom yrkesgruppene i offentlig sektor. I den andre enden av skalaen finner vi leger og tannleger, hvor henholdsvis 7 og 6 prosent har startet uttak av AFP ved fylte 63 år. Blant tannlegene med uttak har samtlige sluttet i arbeid, mens nesten halvparten av legene har fortsatt i arbeid. Det er få personer i enkelte av yrkesgruppene, og tilfeldige variasjoner kan spille inn på tallene.

Størst andel som slutter helt i jobb samtidig med uttak av AFP i utsatte bransjer

I privat sektor er det også store forskjeller i uttakssratene mellom ulike næringer (figur 9). Industri er den klart største næringen som inngår i vårt datagrunnlag for privat sektor, og utgjør tilnærmet 34 prosent av

Figur 8. Andel som har tatt ut AFP i offentlig sektor ved fylte 63 år og andel som samtidig har sluttet helt i jobb, etter yrke. 2015. Prosent

Kilde: NAV

utvalget på 7 700 personer. Industri er også næringen med høyest uttaksrate ved 63 års alder (tilnærmet 86 prosent). Uttaksraten i industrien er marginalt høyere enn i næringene «finansierings- og forsikringsvirksomhet» og «bergverksdrift og utvinning».

Varehandel er den nest største næringen, og utgjør om lag 15 prosent av datagrunnlaget. I denne næringen hadde to av tre av de som var omfattet av AFP-ordningen tatt ut AFP ved fylte 63 år. Det betyr at varehandel tilhører den halvdelen av næringer med lavest uttak.

Overnattings- og serveringsvirksomhet og helse- og sosialtjenester er de to næringene som har lavest uttaksrater. Dette er to av de mindre næringene som inngår, og samtidig er andelen av de med uttak som slutter i helt i jobb noe lavere i disse bransjene enn hva som er tilfelle for privat sektor sett under ett.

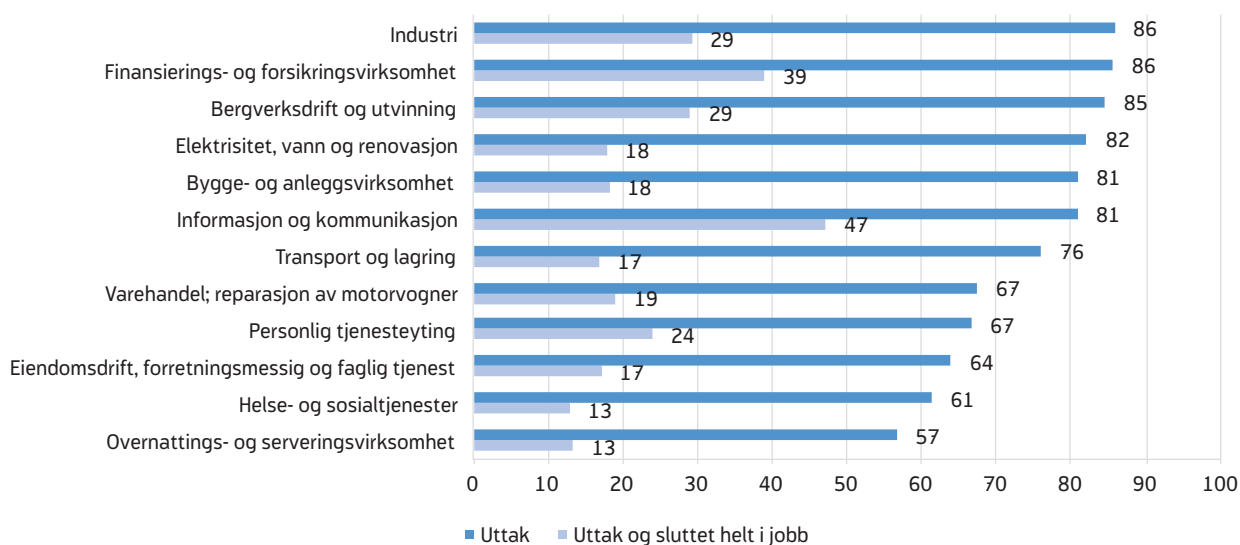
Informasjon og kommunikasjonsbransjen skiller seg ut ved at nesten halvparten av de som har startet uttak samtidig sluttet helt i jobb. Dette kan sees i sammenheng med at denne bransjen over flere år har vært pre-

get av nedskjæringer i tradisjonelle mediebedrifter. Stilt ovenfor usikre jobbsutsikter har en stor andel av medarbeiderne med en lengre yrkeskarriere bak seg kombinert uttak av AFP med å trekke seg ut av arbeidslivet. Finansierings- og forsikringsvirksomhet er næringen med nest høyest andel som har kombinert

uttak med å slutte i jobb (39 prosent). Dette er også en næring som i stor grad har vært preget av omstilling og rasjonalisering de senere årene.

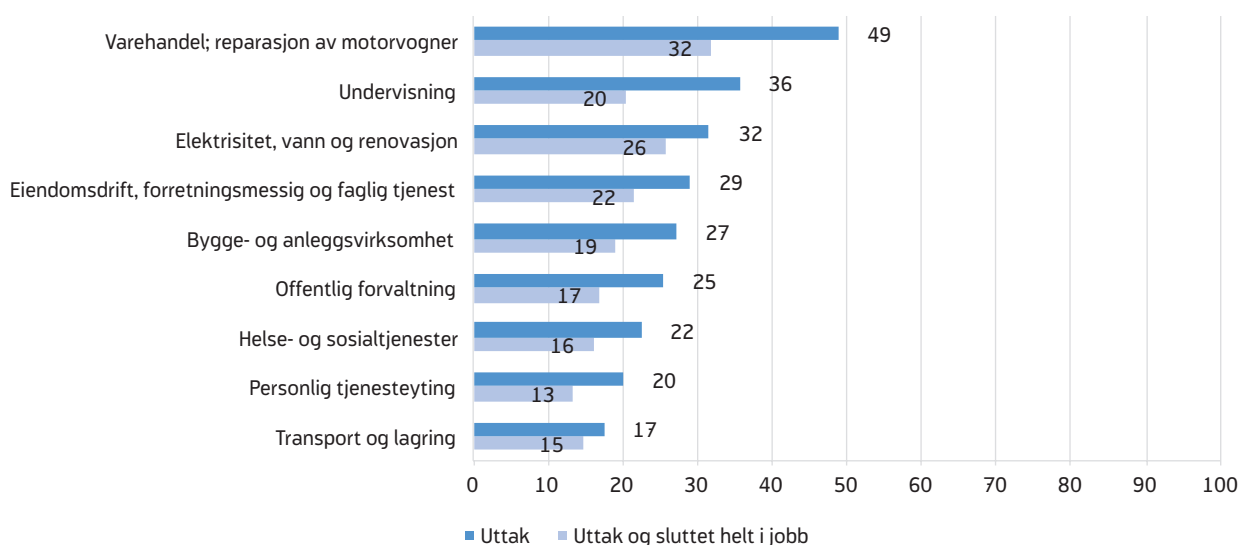
I offentlig sektor er andelene med uttak av AFP som vi har sett lavere enn i privat sektor. Dette kan sees i

Figur 9. Andel som har tatt ut AFP ved fylte 63 år i privat sektor, og andel som samtidig har sluttet helt i jobb, etter næring. 2015. Prosent

Kilde: NAV

Figur 10. Andel som har tatt ut AFP ved fylte 63 år i offentlig sektor, og andel som samtidig har sluttet helt i jobb, etter næring. 2015. Prosent

Kilde: NAV

sammenheng med hvordan regelverket er utformet i de ulike ordningene når det gjelder muligheten for kombinere AFP med arbeidsinntekt. Derimot er andelen som tar ut AFP og samtidig slutter i jobb som andel av alle med mulighet til å ta ut AFP lavere i offentlig sektor. Denne andelen er på 18 prosent i offentlig sektor, mot 26 prosent i privat sektor.

I vårt datagrunnlag domineres offentlig sektor av helse- og sosialtjenester, undervisning og offentlig forvaltning. Av de 14 000 personene som kunne ta ut AFP i offentlig sektor som 63-åring i 2015, hadde nærmere 90 prosent bakgrunn fra disse tre områdene av offentlig sektor. Dette er personer som jobbet i AFP-virksomhet ved 61 års alder, og som antas å ha rett til å ta ut AFP fra fylte 62 år. Av de tre store i offentlig sektor er det undervisning som har størst andel som har tatt ut AFP ved 63 år (figur 10). Her har en av tre tatt ut AFP, mens en av fem har tatt ut av AFP og samtidig sluttet helt i jobb.

AFP fra tidligpensjonsordning til påslag i alderspensjonen

AFP-ordningen i privat sektor har gått fra å være en tidligpensjonsordning med begrensede muligheter til å kombinere uttak med arbeid til å være et påslag til alderspensjon hvor uttak fritt kan kombineres med videre arbeid. Denne endringen har bidratt til at en vesentlig lavere andel slutter helt i arbeid. AFP-reformen har dermed nådd målsettingen om å støtte opp under pensjonsreformen og bidra til økt sysselsetting blant seniorer.

I privat sektor økte uttaksraten markert i 2010, siden dette var det siste året det var mulig å ta ut AFP etter de gamle reglene. Uttakssratene i privat sektor ved 63 års alder er nå vesentlig høyere enn hva som var tilfelle i gammel ordning. Dette tolker vi også som en konsekvens av at uttak i ny ordning fritt kan kombineres med videre arbeid. Etter innføringen av ny AFP i privat sektor har forskjellen i uttakssrate mellom menn og kvinner snudd. Før reformen var uttakssratene høyere for kvinner enn for menn, mens i 2015 var uttakssratene vesentlig høyere for menn enn for kvinner.

AFP i privat sektor var opprinnelig en tidligpensjonsordning tiltenkt «sliterne», men utviklet seg etter hvert til å bli en mer generell tidligpensjonsordning, uavhengig av type arbeid. Ny AFP i privat sektor er i dag et påslag til alderspensjonen, og er ikke lenger en ordning forbeholdt spesielle grupper arbeidstakere. Den kan nå fritt kan kombineres med arbeid uten reduksjon i pensjonen, og ordningen er heller ikke lenger forbeholdt de som starter uttak før 67 års alder. Det ser heller ikke ut til at det er næringer med antatt tunge fysiske yrker og lange yrkeskarrierer som peker seg ut som næringer der spesielt mange bruker AFP til å slutte i arbeid. Det ser heller ut til uttak av AFP i kombinasjon med avgang fra arbeidslivet skjer særlig hyppig i næringer som er preget av nedbemanning og omstilling.

I offentlig sektor har uttakssratene ved 63 års alder falt markert de siste ti årene, fra om lag 45 prosent i 2006 til om lag 30 prosent i 2015. Utviklingen gjelder for både kvinner og menn, og kan trolig sees i sammenheng med at stadig flere også i offentlig sektor velger å fortsette yrkeskarrierene utover 62 års alder. AFP-ordningen i offentlig sektor har vært tilnærmet uendret i perioden.

Referanseliste:

AFP-utvalget (2008): Grunnlag for utforming av framtidens AFP-ordning for privat sektor <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rapport-fra-afp-utvalget/id499307/>

Dahl, Espen Steinung og Anders Mølster Galaasen (2013) «I pose og sekk – Hvorfor har så mange valgt å kombinere arbeid og pensjon». Arbeid- og velferd, 3/2013, 56–67.

SSB. Tabell: 07 219 Lønnsindekser, etter næring (SN 2007)

SSB (2011) Standard for yrkesklassifisering (STYRK-08). Notater 17/2011. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe (2016).
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/arbeid-pensjon-og-inntekt-i-den-eldre-befolkningen/id2502285/>

Aktuarfirmaet Lillevold & Partners AS (2016). Rapport til ASD: Betydningen av de ulike vilkårene for AFP og omfanget av fratreden fra AFP-tilknyttede bedrifter i perioden før fylte 62 år.

Ot. prp. 111 (2008–2009) <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-111-2008-2009-/id575580/?ch=1&q=>

Vedlegg

Tabell 1. Datagrunnlag etter yrke. Privat. Årskull 1953

Yrke	Antall
Håndverkere	1222
Andre lavere saksbehandlere	1052
Ledere	984
Prosess- og maskinoperatører	917
Andre salgs- og serviceyrker	800
Kontoryrker	789
Ingeniører og teknikere	532
Transportarbeidere	372
Andre akademiske yrker	291
Realister, sivilingeniører m.m.	252
Renholdere m.v.	173
Andre hjelpearbeidere m.v.	124
Andre høyskoleyrker innen helse	42
Andre yrker	113
Totalt	7 663

Kilde: NAV

Tabell 2. Datagrunnlag etter yrke. Offentlig. Årskull 1953

Yrke	Antall
Andre salgs- og serviceyrker	1 695
Hjemmehjelp/hjelpepleier	1 660
Grunnskolelærer, yrkesfaglærer m.v.	1 645
Ledere	1 405
Høyere saksbehandlere innen offentlig administrasjon	1 275
Undervisningsyrker, minst 4 års utdanning	1 177
Renholdere m.v.	515
Andre akademiske medisinske yrker	507
Andre akademiske yrker	477
Andre lavere saksbehandlere	466
Sykepleiere og vernepleiere	455
Kontoryrker	449
Lavere saksbehandlere innen offentlig administrasjon	380
Uoppgitt yrkeskode	294
Håndverkere	276
Ingeniører og teknikere	242
Andre høyskoleyrker innen helse	236
Realister, sivilingeniører m.m.	222
Sosionom/barnevernspedagog	201
Leger	180
Førskolelærer	122
Transportarbeidere	56

Prosess- og maskinoperatører	41
Andre hjelpearbeidere m.v.	37
Tannleger	17
Andre yrker	20
Totalt	14 050

Kilde: NAV

Tabell 3. Datagrunnlag etter næring. Privat. Årskull 1953

Næring	Antall
Industri	2 586
Varehandel; reparasjon av motorvogner	1 188
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	757
Bygge- og anleggsvirksomhet	727
Eiendomsdrift, forretningsmessig og faglig tjenesteyting	549
Transport og lagring	534
Bergverksdrift og utvinning	434
Informasjon og kommunikasjon	329
Helse- og sosialtjenester	194
Overnattings- og serveringsvirksomhet	127
Personlig tjenesteyting	117
Elektrisitet, vann og renovasjon	56
Andre næringer	65
Totalt	7 663

Kilde: NAV

Tabell 4. Datagrunnlag etter næring. Offentlig. Årskull 1953

Næring	Antall
Helse- og sosialtjenester	5 736
Undervisning	4 018
Offentlig forvaltning	2 415
Eiendomsdrift, forretningsmessig og faglig tjenesteyting	649
Personlig tjenesteyting	365
Elektrisitet, vann og renovasjon	288
Bygge- og anleggsvirksomhet	188
Transport og lagring	178
Varehandel; reparasjon av motorvogner	129
Andre næringer	84
Totalt	14 050

Kilde: NAV